

УДК 378:316.614(477)«2022/...»

DOI: 10.17721/2413-7065.4(97).2025.347355

ЦІННІСНА ТРАНСФОРМАЦІЯ, КРИЗА ОСВІТИ ТА СТРАТЕГІЇ ВИЖИВАННЯ УКРАЇНСЬКОГО СТУДЕНТСТВА В УМОВАХ ВІЙНИ

Тетяна БЕВЗ

orcid.org/0000-0002-0129-1925

доктор історичних наук, професор,
старший науковий співробітник

НДІ українознавства КНУ імені Тараса Шевченка
email: tetanabevz@gmail.com

Вікторія КАПУСТИНА

orcid.org/0000-0384-3655

магістр соціології

ПУ «Інститут прикладної педагогіки»
email: vkapustina@ipp.org.ua

Анотація. На основі якісної методології (глибинних інтерв'ю) та аналізу емпіричних даних (USAID/IREX, IRSEM) проаналізовано механізми адаптації та їхній вплив на освітній процес. Встановлено фундаментальний зсув цінностей до пріоритету безпеки та філософії «жити тут і зараз», а також визначено Збройні сили України як головний інститут довіри, що формує нову національну ідентичність через чин та відповідальність. Результати підтверджують високу психологічну резильєнтність молоді та підкреслюють нагальну потребу в адаптації освітньої політики до нових соціальних реалій.

Ключові слова: ціннісна трансформація, студентство, криза освіти, стратегії виживання, війна, національна ідентичність, глибинне інтерв'ю, резильєнтність.

Постановка проблеми. Повномасштабна військова агресія Російської Федерації проти України, що розпочалася у лютому 2022 року, стала каталізатором безпрецедентних соціальних, економічних та психологічних змін в українському суспільстві. В умовах екзистенційної загрози та небувалого тиску особливо гостро постало питання про долі та життєві стратегії молоді, яка є головним людським капіталом для повоєнної відбудови. Саме тому дослідження ціннісної трансформації, кризи освіти та стратегій виживання українського студентства набуває сьогодні критичної наукової та стратегічної актуальності.

Сучасна українська молодь є

ключовим суб'єктом національної стійкості та критично важливим елементом людського капіталу, задіяним у процесах захисту суверенітету та європейських демократичних цінностей. В умовах безпрецедентної військової агресії це покоління активно артикулює та реалізує свій свідомий цивілізаційний вибір на користь свободи, протиставляючи його тиранічним і тоталітарним моделям розвитку.

Високий рівень громадянської залученості та агентності молодих українців знаходить своє вираження у множинності соціальних ролей. Молодь демонструє відданість національним інтересам через конкретну практичну діяльність:

© Бевз Т., Капустіна В.

як у військовому вимірі (служба на передовій), так і в цивільному секторі (волонтерство, активізм, формування молодіжних рад, розвиток підприємництва та громадське лідерство). Ці дії є свідченням проактивної позиції, спрямованої на негайне конструювання бажаного майбутнього, а не на пасивне очікування сприятливих обставин.

Незважаючи на травматичний досвід повномасштабного вторгнення, українська молодь демонструє значну психологічну та соціальну резильєнтність. Вона виступає носієм національних цінностей, сприяє суспільній консолідації та ефективно задіяна у процесах підтримки обороноздатності держави і забезпечення її подальшого сталого розвитку.

Аналіз досліджень та публікацій. Основні принципи та стратегічні цілі молодіжної політики закріплені у Законі України «Про основні засади молодіжної політики», Державній цільовій соціальній програмі «Молодь України» на 2021–2025 роки, Державній цільовій соціальній програмі національно-патріотичного виховання на період до 2025 року, Національній молодіжній стратегії до 2030 року. Ухвалення у 2025 році Закону України «Про основні засади молодіжної політики» №12298 є фундаментальним кроком у реформуванні державної політики щодо молоді, сигналізуючи про стратегічний перехід від патерналістичної моделі до партнерської [1]. Ця законодавча ініціатива закріплює нову філософію, за якою молодіжна політика перестає розглядати молодь як об'єкт впливу, визнаючи її повноправним суб'єктом процесів національного розвитку. Закон забезпечує інституціоналізацію участі молоді у виробленні державних рішень, надаючи їй рівноправний

статус та гарантуючи юридичне, а не лише символічне, врахування її позиції. Крім того, створюються нові механізми для системної підтримки молодіжних ініціатив, громадських організацій та волонтерських команд. Важливою інновацією є інтеграція європейських механізмів: вперше на національному рівні закріплено «Молодіжну гарантію» (Youth Guarantee), яка забезпечує кожній молодій людині гарантований доступ до працевлаштування, навчання або підтримки у започаткуванні власної справи [1]. Також передбачено розвиток мобільних молодіжних центрів для підвищення доступності роботи з молоддю по всій країні та пільгову оренду приміщень для молодіжних організацій [1]. Отже, Закон №12298 є стратегічним рішенням, що посилює агентність української молоді та інтегрує національне законодавство у європейський простір.

Актуальність теми підтверджується також міжнародними дослідженнями та документами, які контекстуалізують український досвід. Міжнародне опитування «Війна в Україні очима молоді» (FEPS та ThinkYoung), яке було проведено з 25 березня по 7 квітня 2022 року (в опитуванні взяли участь 7367 молодих європейців віком від 18 до 38 років з Франції, Німеччини, Великої Британії, Італії, Іспанії, Польщі та Румунії) [2], дає змогу контекстуалізувати досвід українського студентства, підтверджуючи, що війна сприймається молодим поколінням Європи як пряма загроза стабільності та цінностям. Більше двох третин молодих європейців (понад 60%) [2] висловлюють занепокоєння щодо поширення конфлікту в межах ЄС та підтримують збільшення військових витрат країн-членів, що свідчить про

колективне усвідомлення екзистенційної загрози. Цей вектор посилюється консенсусом щодо жорстких економічних санкцій проти Росії (понад три чверті опитаних) та підтримкою прискорення переходу на відновлювану енергетику з метою зменшення енергетичної залежності [2]. Отже, свідомий цивілізаційний вибір української молоді, яка бореться за європейські цінності, резонує зі стратегічною готовністю європейської молоді до посилення оборонної та економічної стійкості континенту.

Дослідження, подібні до «Обсерваторії покоління Z» (IRSEM, Франція, 2021), показують, що 82% молодих людей Франції – хоча це також стосується населення загалом – довіряють армії (на їхню думку, військова інституція чітко втілює кілька позитивних цінностей: відданість, мужність та захист), 98% вважають армію корисною (порівняно з 78% у 1998 р.), 62% також визнають, що запровадження нової обов'язкової військової служби було б добре [3]. Водночас, коли спостерігається загальна криза довіри до інституцій, 80%, наприклад, висловлюють недовіру до політичних партій, 60% – до уряду та 42% – до поліції [3]. Дослідження IRSEM про покоління Z у Франції є важливою теоретичною рамкою та точкою порівняння (бенчмарком) для нашого дослідження.

Якщо для французької молоді армія є лише позитивним інститутом цінностей, то для української Збройні сили України (ЗСУ) є фундаментом ідентичності та державницького чину. Цей феномен блискуче сформулював доктор філософських наук, професор Ф. Шандор, який проводив лекції з окопу, а нині є послом України в Угорщині, стверджуючи: «Сьогоднішня українська молодь – це

однозначно найкраще, що є в Україні. ... Цій молоді ми дякуємо за патріотизм. За те, що вона не дала прорадянському поколінню людей знищити нашу державу. Якби не молодь Помаранчевої революції, якби не молодь Майдану, якби не молодь, яка пішла у добровольчі батальйони ТРО чи ЗСУ, то нас просто вже могло б і не бути. Тому наша молодь – це не тільки про патріотизм, це той національний стрижень, який є молодечим, козацьким і справді українським» [4].

Особливу цінність для нашої роботи мали результати всеукраїнського соціологічного дослідження «Підлітки та їхнє життя під час війни: настрої, цінності, майбутнє» [5] Благодійного фонду «Клуб Добродіїв» і дослідження «Погляди української молоді на національну ідентичність» [6], проведеного IREX у співпраці з Платформою публічної дипломатії та Info Sapience Програми USAID «Мріємо та діємо».

Актуальність теми засвідчує і низка наукових розвідок: «Молодь України: виклики та адаптація в умовах воєнного стану» [7]; «Соціальна згуртованість молоді в Україні в умовах воєнного стану» [8]; «Проблеми соціальної безпеки молоді в Україні в умовах воєнного стану та шляхи їх подолання» [9]; «Спосіб життя студентської молоді в умовах війни України проти російської військової агресії: за даними соціологічного дослідження» [10], в яких тема молоді розкривається досить різнобічно. У роботі використані також глибинні інтерв'ю, проведені співавтором цієї статті [11], які стали цінним емпіричним матеріалом нашого дослідження.

Повномасштабна війна Росії проти України стала руйнівним фактором, що перекреслив мрії та плани української

молоді. Соціологи одностайно стверджують: війна справила на українських юнаків та дівчат набагато сильніший вплив, ніж пандемія COVID-19, що сколихнула світ. Як засвідчують результати всеукраїнських соціологічних опитувань (зокрема, «Підлітки та їхнє життя під час війни» [5]), повномасштабне вторгнення спричинило глибоку та стрімку ціннісну трансформацію серед української молоді, яка виявляється у зростанні патріотизму, впевненості у власних силах та активній участі у волонтерстві (43% волонтерів) [5]. Ці дані дають розуміння масштабу феномену (87% зазнали найбільших змін під час війни [5]), а також фіксують його наслідки на рівні громадської активності та формування професійних намірів.

Мета – здійснити якісний аналіз механізмів, змісту та глибинних причин ціннісної трансформації українського студентства в умовах повномасштабної війни, виявити ключові стратегії його виживання та оцінити, як ці процеси впливають на кризу релевантності

сучасної української вищої освіти.

Методологія дослідження. Для розкриття центральних аспектів нашої статті – ціннісна трансформація, криза освіти та стратегії виживання – недостатньо констатації факту. Необхідно зануритися в суб'єктивний досвід студентства, щоб зрозуміти, як саме відбувається переоцінка цінностей, які конкретні «стратегії виживання» вони обирають для подолання кризи освіти і фінансової нестабільності та що саме є глибинною причиною їхньої мотивації. Саме тому дослідження реалізовано з використанням якісної методології, де основним методом стало напівструктуроване глибинне інтерв'ю [11]. Критеріями відбору респондентів були: студент/ка ЗВО, досвід поєднання дистанційного навчання та вторинної зайнятості в умовах повномасштабної війни РФ проти України [11]. Глибинні інтерв'ю проведені упродовж квітня–травня 2023 року. Соціально-демографічні характеристики респондентів зазначено у Таблиці 1.

Таблиця 1

Соціально-демографічні характеристики респондентів¹

	Вік	Стать	Назва навчального закладу	Місце проживання зараз	Фінансове забезпечення
1	22	Жіноча	EU Business School Geneva	Київ	Можемо дозволити собі купувати деякі коштовні речі
2	23	Чоловіча	Національний університет «Києво-Могилянська академія»	Глазго	Можемо дозволити собі купувати деякі коштовні речі
3	23	Чоловіча	Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана	Київ	Вистачає грошей на їжу та одяг, але не вистачає на те, щоб купувати коштовні речі

¹ Складено автором В. Капустіною на основі проведених інтерв'ю.

4	22	Чоло- віча	Київський національний університет імені Тараса Шевченка (+мобільність)	Констанц	Вистачає грошей на їжу та одяг, але не вистачає на те, щоб купувати коштовні речі
5	19	Жіно- ча	Київський національний університет імені Тараса Шевченка	Київ	Вистачає грошей на їжу та одяг, але не вистачає на те, щоб купувати коштовні речі
6	22	Жіно- ча	Київський національний торговельно-економічний університет	Київ	Вистачає грошей на їжу та одяг, але не вистачає на те, щоб купувати коштовні речі
7	22	Жіно- ча	Національний медичний університет імені О. О. Богомольця	Київ	Вистачає грошей на їжу та одяг, але не вистачає на те, щоб купувати коштовні речі
8	23	Чоло- віча	Національний універси- тет «Киево-Могилянська академія»	Київ	Можемо дозволити собі ку- пувати деякі коштовні речі
9	22	Жіно- ча	Київський національний торговельно-економічний університет	Лондон	Вистачає грошей на їжу та одяг, але не вистачає на те, щоб купувати коштовні речі
10	22	Жіно- ча	Київський національний університет імені Тараса Шевченка	Київ	Можемо дозволити собі ку- пувати деякі коштовні речі
11	22	Жіно- ча	Національний авіаційний університет	Київ	Можемо дозволити собі ку- пувати деякі коштовні речі
12	22	Чоло- віча	Київський національний університет імені Тараса Шевченка	Київ	Можемо дозволити собі ку- пувати деякі коштовні речі
13	22	Чоло- віча	Київський національний університет імені Тараса Шевченка	Київ	Можемо дозволити собі ку- пувати деякі коштовні речі
14	23	Чоло- віча	Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана	Немішаєве	Можемо дозволити собі ку- пувати деякі коштовні речі
15	22	Жіно- ча	Київський національний університет імені Тараса Шевченка	Київ	Можемо дозволити собі ку- пувати деякі коштовні речі
16	22	Жіно- ча	Вільний університет Берліна	Берлін	Можемо дозволити собі ку- пувати деякі коштовні речі

17	21	Чоло- віча	Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сі- корського	Київ	Вистачає грошей на їжу та одяг, але не вистачає на те, щоб купувати коштовні речі
18	20	Чоло- віча	Київський національний торговельно-економічний університет	Київ	Вистачає грошей на їжу, але купувати одяг важко
19	21	Чоло- віча	Національний універси- тет «Києво-Могилянська академія»	Луцьк	Вистачає грошей на їжу та одяг, але не вистачає на те, щоб купувати коштовні речі
20	21	Жіно- ча	Київський національний університет імені Тараса Шевченка	Бориспіль	Вистачає грошей на їжу та одяг, але не вистачає на те, щоб купувати коштовні речі

Війна є високосенситивною темою, пов'язаною з травмою, втратами та невизначеністю. Як зазначено у методологічному описі, цей метод є найбільш доцільним для вивчення емоційно насичених питань. Глибинне інтерв'ю дає змогу створити довірливе середовище (онлайн-режим, відеоспостереження за невербальними реакціями), де респонденти можуть вільно ділитися особистими наративами, які лежать в основі статистичних показників.

Замість фіксації того, що молодь «вірить у власні сили» (93%) [5], глибинне інтерв'ю дає можливість з'ясувати механізми цієї віри: як формується їхній «патріотичний, переможний вайб», що спонукало їх обрати військову спеціальність або піти у волонтерство. Це дає змогу розкрити справжні смислові значення переоцінки життя.

Вибірка, сфокусована на студентах, які поєднують дистанційне навчання із вторинною зайнятістю (критерій відбору), безпосередньо корелює з частиною статті про «стратегії виживання». Глибинні інтерв'ю (через тематичні блоки

про освіту, зайнятість та психологічний стан) дають можливість не просто зафіксувати факт роботи, а виявити глибинні причини феномену працюючого студента у нових реаліях, розкриваючи, як вони балансують між академічними вимогами та економічною необхідністю в умовах «кризи освіти» [11]. Отже, глибинні інтерв'ю є незамінним інструментом для переходу від загальної картини (кількісної констатації змін) до багатогранності індивідуального досвіду, що дасть змогу повноцінно розкрити заявлену тему статті.

Виклад основного матеріалу. Зазначимо, що у контексті повномасштабної військової агресії Росії поняття «криза освіти» не є суто педагогічним, а представляє складний, багатовимірний феномен, що охоплює системні, інституційні, ціннісні та психологічні аспекти. На основі глибинних інтерв'ю з українським студентством ми концептуалізуємо цю кризу через три взаємопов'язані виміри: 1) криза безперервності та фізичної доступності (системний вимір). Цей вимір охоплює руйнування

матеріально-технічної бази та фізичних умов для навчання. Найгостріші її прояви: а) логістичний шок, тобто раптова зупинка освітнього процесу, спричинена бойовими діями, окупацією та вимушеною внутрішньою/зовнішньою міграцією студентів і б) енергетичний колапс – це тривалі відключення електропостачання та зв'язку (блекаути) восени 2022 року, які, за свідченнями респондентів, «фактично унеможливили нормальне дистанційне навчання», перетворивши процес підготовки на виснажливий пошук світла по місту; 2) криза релевантності та якості (педагогічний вимір). Ця криза відображає невідповідність змісту та методів навчання новим реаліям та потребам молоді. Відчуття, що дистанційний формат не забезпечує здобуття якісних знань, а зводиться до «самонавчання», особливо в технічних (ІТ-сфера) та практичних галузях, де програми є «неактуальними». Втрата освітнім процесом статусу ціннісного пріоритету, коли єдиною мотивацією залишається формальне отримання диплома («закінчити хоч якось і забути»), оскільки знання та досвід набуваються на роботі; 3) криза інституційної емпатії та довіри (психологічний вимір). Цей вимір виявляє розрив між потребами травмованого студента та жорсткими вимогами освітньої системи. Відсутність розуміння з боку частини викладачів та адміністрації, які намагалися підтримувати високі вимоги або проводити заняття навіть у перші дні вторгнення, що викликало «обурення та відторгнення» студентів. Різке протиставлення поведінки українських ЗВО та миттєвої підтримки, лояльності, гнучкості іноземних університетів, що посилює відчуття інституційної залишеності та кризи довіри до системи освіти

як соціального партнера. Отже, «криза освіти» є багатofакторним бар'єром, який не лише ускладнює академічний процес, але й посилює психоемоційну напругу та змушує студентство обирати стратегії виживання, де робота є джерелом стабільності, а навчання – вторинною формальністю.

Аналіз глибинних інтерв'ю виявив, що початок повномасштабної війни для більшості студентів став раптовим та несподіваним викликом. Попри нагнітання ситуації та інструкції щодо тривожної валізи з кінця 2021 року більшість молодих людей не вірили у вторгнення. Студенти до останнього сподівалися, що події локалізуються на Сході, як це було у 2014 році, або обмежаться «одним днем». Звідси випливає проблема невідповідності: «Чи вірила, що почнеться – ні! Справді ні...» [11] (Респондентка 1); «Я до останнього не вірила, що війна могла початися» (Респондентка 17), «Звісно я не вірила в те, що війна почалась, я думала це просто там, можливо, один день якийсь, так просто там щось сталося, завтра все буде вже нормально і я повернувся до свого колишнього життя, яке воно було» [11] (Респондентка 6), а також спонтанність перших дій: «Тривожну валізу я не збирала... це все вишло якось спонтанно, дуже» [11] (Респондентка 6); «Та ти що, яка війна? Яка ж, блін, в ХХІ сторіччі війна?» [11] (Респондент 13). Респонденти підтвердили загальну невіру у вторгнення («Чи вірила, що почнеться – ні! Справді ні», «Я думав, що це знову локалізується десь на Сході»), але водночас мали мінімальну інтуїтивну підготовку (повний бак бензину та тривожна валіза з документами і грошима).

Для багатьох ранок 24 лютого

розпочався із вибухів, які одразу стали асоціацією з повномасштабною війною: «Мій ранок почався в гуртожитку о четвертій, мабуть, як у всіх, хто був у Києві, і дізналась я про те, що почалась війна саме через вибухи, які почула... чітко пам'ятаю, що це було чотири чи п'ять вибухів, і було дійсно дуже страшно» [11] (Респондентка 9).

Незважаючи на загальну невіру, частина респондентів та їхніх родин готувалися, розробляючи плани евакуації та місця зустрічі: «Ми вирішили так, що підготовка не буде зайвою... ми домовились з рідними, де ми зустрічаємось, якщо не буде зв'язку» [11] (Респондент 12). Високу стресостійкість виявили ті, хто мав досвід війни з 2014 року: «Для моєї сім'ї війна почалася не 24 лютого, а ще у 14-му році... у тебе немає якоїсь паніки чи шоку» [11] (Респондент 13).

Найбільш травматичним досвідом, що зруйнував життя молоді, стала окупація, яка призвела до цілої низки проблем: холод, голод та відсутність води і електрики: «Це був тотальний треш, це була жесьть... почали економити, потім взагалі [їжі] стало, прям, мега мало» [11] (Респондент 2, Буча). Кривава війна призвела до непоправних втрат, включаючи смерть рідних та близьких, про що студенти говорять із надзвичайним боєм: «Батько загинув за два дні до звільнення Бучі... це просто жесьть... дуже сильно болить ця історія» [11] (Респондент 2; Респондент 3).

Війна принесла проблеми розлуки з рідними та вимушеної евакуації. Переїзд в інший регіон або виїзд за кордон був важким емоційним випробуванням, часто відчувався «як в останній путь» [11] (Респондентка 1) і здійснювався в умовах розбомблених доріг та обмежених

варіантів. Усі ці спільні болючі досвіди (обстріли, тривоги, втрати) об'єднали українське суспільство. Отже, війна стала несподіванкою, викликом та загрозою, що зруйнувала плани на майбутнє і змусила студентів шукати роботу та поєднувати її з навчанням у надзвичайно складних умовах.

Повномасштабна війна спричинила глибоку трансформацію свідомості, життєвих стратегій та системи цінностей українських студентів. Респонденти відзначають, що змінилося буквально все життя, і цей досвід виявив як вікно можливостей, так і глибокі психоемоційні проблеми. Можна виокремити кілька блоків цінностей, які визначали респонденти: 1) найвища цінність – Життя; 2) життя «тут і зараз»; 3) цінність стосунків та єднання; 4) ідентичність; 5) прості радості.

Центральною зміною стало усвідомлення високої цінності безпеки та життя, як власного, так і близьких, а також кожного українця: «Головна цінність – це життя, життя своїх близьких, своїх рідних, своїх друзів, в принципі, життя кожного українця зараз – це найважча, найвища цінність» [11] (Респондентка 7). Це усвідомлення нерозривно пов'язане з примиренням із загрозою та неможливістю планувати: «З'явилася дуже висока цінність життя... і поруч з цією цінністю життя з'явилося... примирення з тим, що в будь-який момент може прилетіти ракета» [11] (Респондентка 10).

Війна зруйнувала довгострокове планування, змусивши студентів приймати філософію «жити сьогодні»: «Планувати зараз нічого неможливо, то все робиться тут і зараз» [11] (Респондентка 15). Відповідно відбулася відмова від прокрастинації: «Я більше не відкладаю нічого

на потім... є усвідомлення, що ти живеш тут зараз» [11] (Респондентка 1). З цим пов'язана дематеріалізація цінностей – акцент змістився з матеріальних благ на духовні та людські стосунки. Респондентка 1 описує перші місяці, як «життя зупинилось», як вона «випала з життя», але після повернення додому та прийняття рішення «жити тут і зараз» [11] відчуває себе «щасливою і спокійною», незважаючи на тривожність. Респондент Олег, який має досвід 2014 року, характеризував свій стан як «норм», дотримуючись філософії «фокусуєшся на своїх справах».

Суттєво зросла цінність комунікації та спільного часу з родиною та друзями. Студенти готові відкласти роботу чи навчання, щоб побачитися з близькими: «Не відкладається жодна зустріч, тобто я скоріше закінчу роботу раніше... але побачусь з батьками, побачусь з друзями» [11] (Респондентка 1). Війна також стала «лакмусовим папірцем», що виявив справжнє ставлення людей: «Ця ситуація проявляє справжню людину... відкрила очі на дуже багато подій» [11] (Респондентка 6), що призвело до відмови від токсичних зв'язків. Війна «дуже сильно об'єднала і так само показала, хто справді поруч». Страхи стали екзистенційними: «Зараз єдиний страх – це втратити родину через ракету... Всього, більше ніяких взагалі страхів інших немає» [11] (Респондентка 1). Це підтверджує, що проблеми зміни роботи чи стосунків відійшли на другий план.

Крім того, загострилося відчуття національної ідентичності та емпатії: «Національність, національна ідентичність – ось це мені стало найважливіше» (Респондент 2), а також усвідомлення потреби допомагати іншим, адже «ти

ніколи не знаєш, що людина пережила за цей час». Результати дослідження USAID/IREX (проведені з 19 червня по 21 липня 2024 року) свідчать, що для молоді ключовими критеріями «українця» є: дотримання українських традицій, сплата податків, служба в ЗСУ та перебування в Україні після 24.02.2022 [6] (це найяскравіший маркер, який означає, що ідентичність формується не через пасивну належність (народження, мова), а через активний вибір та дію в умовах ризику. – Авт.).

Важливим показником «українців» є перебування в Україні після початку повномасштабного вторгнення. Власне, цю думку підтверджують і наші глибинні інтерв'ю. Так, Респондентка 1, повернувшись із Німеччини, свідомо обрала життя в Києві, приймаючи повну відповідальність за ризики, що є потужним індикатором нового патріотизму та самовизначення: «Я свідомо обрала – повернутись додому, де є постійний ризик... Я дуже щаслива бути вдома» [11]. Студенти, які залишилися і адаптувалися до війни, перетворили ризик на моральний капітал ідентичності. Їхня стійкість (виживання) стає соціальною та політичною цінністю (ідентичністю).

Ці критерії замінюють чи доповнюють суто мовні чи етнічні ознаки [6]. Така зміна прямо відображає ціннісну трансформацію студентства. Служба в ЗСУ і сплата податків – це прояви відповідальності, жертвності та державотворчості. Ці «стратегії виживання» в умовах війни набувають статусу національних цінностей. Отже, цінності, які обирає студентство для виживання (солідарність, волонтерство, стійкість), формують нові, прагматичні маркери національної ідентичності.

Цінностями стали прості людські радощі та насолода моментом: спілкування, прогулянки, природа, цвітіння магнолій і каштанів. Цінності остаточно перейшли від матеріального до людських стосунків: «Цінності зараз лише в людях, в спілкуванні... Щастя в простих речах – в сонці, в тому, що цвітуть магнолії...» [11] (Респондентка 1). Це демонструє пошук емоційного наповнення як компенсацію за втрачену стабільність. Водночас змінилося ставлення до балансу життя/робота: «Я не ставлю в пріоритет роботу над своїм особистим життям... я кину все і піду з людьми поспілкуватись» [11] (Респондентка 1).

Незважаючи на стійкість, психоемоційна напруга має суттєвий негативний вплив на молодь. Респонденти відверто говорили про свій важкий психологічний стан: «Чесно, фігове... кожен день погано, тупо, кожен день... В мене враження, що я, тупо, сходжу з розуму» [11] (Респондент 3). Важливою тенденцією було усвідомлення потреби у фаховій допомозі. Більшість молодих людей приймає рішення звертатись до консультаційних центрів, психологів та психотерапевтів. Хоча процес пошуку допомоги є складним, іноді з неякісними первинними консультаціями («ми не знаємо, зверніться до психотерапевта» [11] (Респондент 3), наявність такої опції, зокрема від роботодавців, стає суперцінністю та запобіжником.

Повномасштабна війна спричинила глибоку кризу в освітньому процесі та кардинально переосмислила феномен «працюючого студента», зробивши його пріоритетом виживання, а не лише професійного зростання. Вторгнення 24 лютого 2022 року викликало шок та зупинку навчання, але супроводжувалося

випадками абсолютного нерозуміння ситуації з боку частини викладачів, які намагалися проводити заняття навіть у перші дні, що викликало сильне обурення та відторгнення студентів: «Деякі викладачі поводили себе так, наче нічого не відбувалось і це дуже бісило». На контрасті – студенти закордонних вишів отримували миттєву підтримку та лояльність з боку адміністрації. Респондентка 1 підтвердила повну лояльність свого іноземного університету: «Сказали, що я можу здати всі екзамени пізніше... а зараз, щоб я просто була в безпеці» [11]. Це підкреслює структурну відмінність у ставленні до студента. Студенти, які виїхали за кордон, крім загальних цінностей, перейняли європейський підхід, ставлячи на перше місце свободу (вибору, руху, життя) та ефективність використання часу для себе, накопичення соціального багажу та емоцій: «Цінність моя в проведенні найбільш ефективно часу для себе, в емоціях, в спогадах» [11] (Респондент 4).

Незважаючи на знайомство з дистанційним форматом через COVID-19, морально адаптуватися до навчання в умовах війни було вкрай важко. Студенти, які пережили окупацію, обстріли, відчували повну втрату сил і мотивації: «Мені було не до того... морально був на дні». Це призвело до стійкої тенденції «закінчити і забути», коли єдиною метою залишається отримання диплома, а не здобуття якісних знань. Студенти масово критикують якість освіти, називаючи її «самонавчанням» та зазначаючи, що викладачі «не зацікавлені».

Найбільшим викликом, що унеможливив повноцінне навчання, стали тривалі відключення електроенергії восени 2022 року. Нестача світла та зв'язку перетворила процес підготовки, зокрема

написання дипломних робіт, на виснажливий пошук «світла та зв'язку» по всьому місту, що супроводжувався посиленням психологічного тиску та обуренням через нерозуміння з боку деяких викладачів: «Я просто ходила, як їжак в тумані, тільки я була їжаком в темноті і шукала світло та зв'язок» [11].

Респондент 13, програміст, різко критикував систему, зазначаючи, що вища освіта в Україні для ІТ-спеціаліста «не має сенсу» через надзвичайно повільну зміну програм (раз на 5 років) і неактуальність знань: «5 років для індустрії ІТ – це настільки величезний проміжок... університет не покривав мінімум взагалі ніяк» [11]. Це посилює аргумент про «папірець» як єдину мету. Респондент не планував вступати на наступні рівні освіти, оскільки «всі знання я набуваю сам», підтверджуючи загальну тенденцію «закінчити і забути». Респондентка 1, навпаки, впевнилася у важливості освіти як «запасного аеродрому» для роботи за кордоном: «Дуже добре мати освіту, оскільки якщо тобі раптово потрібно залишити все і поїхати... треба хоч щось вміти робити» [11] (Респондентка 1).

В умовах війни пріоритетність змістилася на роботу, а навчання відійшло на другий план, оскільки робота є джерелом стабільності, задоволення та кар'єрної перспективи: «У поєднанні навчання і роботи завжди була пріоритетною робота... Навчання вже перейшло на етап – здати хоч якось і забути» [11]. Респондентка 1, маркетолог, підтверджувала, що робота є пріоритетом над навчанням, але змінилося ставлення до балансу життя/робота. Вона сприймає свою роботу як «хобі найбільше» й інструмент для отримання experience [11].

Головним мотивом поєднання роботи та навчання стало матеріальне забезпечення та виживання. Війна призвела до різкого зростання цін та фінансових труднощів у родинях, змушуючи студентів «забезпечувати себе» та «допомагати батькам»: «Фінансові, мені потрібно фінансово забезпечувати себе та допомагати своїм батькам... це була необхідна міра» (Респондент 13) [11]. Студенти відверто заявляють: «Варіант «не працювати» – його просто немає», оскільки робота також дає можливість донатити на ЗСУ. Додатковими мотивами залишаються професійне зростання (набуття статусу, досвіду, навичок) та особистісні мотиви, включаючи патріотизм і бажання «піднімати українську економіку».

Початок вторгнення супроводжувався масовою волонтерською діяльністю студентства – від плетіння сіток та збирання гуманітарки до виготовлення протитанкових їжаків та коктейлів Молотова. Однак надалі більшість студентів не могла собі дозволити повністю залишити роботу заради волонтерства, оскільки це було б неможливо з огляду на необхідність самозабезпечення. Респонденти підтверджували, що не можуть відмовитися від роботи заради волонтерства, оскільки потрібні кошти для життя та допомоги. Волонтерство (Респондентка 1) тісно пов'язане з допомогою братам у ЗСУ (збори на тепловізори, окуляри), що є поширеною моделлю. Респондент 13 підкреслив, що донати – це «обов'язково, це окрема стаття розходів» і є більш ефективним внеском у перемогу, ніж відмова від високооплачуваної роботи.

Усі без винятку респонденти набули нову звичку – регулярно донатити на ЗСУ, вважаючи це обов'язком та

окремою статтею витрат у своєму бюджеті: «Це типу це обов'язково, це окрема стаття розходів в моєму гаманці» (Респондент 13). Це соціально схвальна поведінка, яка, за словами студентів, є внеском у пришвидшення перемоги, і вони намагаються робити її регулярною незалежно від розміру суми.

Респонденти висловлюють 100% впевненість у перемозі та мають амбітні плани на майбутнє в Україні. Респондентка 1 впевнена, що Україна стане «топовою країною для життя», куди «захочуть приїжджати і жити» з-за кордону. Плани концентруються на побудові родини та кар'єри в Україні [11] (Респондентка 1), а також на подорожах та набутті світового досвіду (Респондент 13): «Хочу побачити Європу, хочу побачити Лос-Анджелес» [11]. Перехід від довгострокового до інтуїтивного планування максимум на місяць вперед: «Все може змінитись дуже швидко» [11] (Респондентка 1).

Емпіричні дані, отримані під час глибинних напівструктурованих інтерв'ю з українськими студентами, чітко корелюються із загальнонаціональною динамікою втрат, підтверджуючи, що досвід досліджуваної вибірки відображає систематичні виклики, з якими зіткнулася молодь загалом. Згідно із загальноукраїнським опитуванням 82% молодих людей зазнали втрат через війну [12]. Наше якісне дослідження поглиблює це кількісне знання, демонструючи глибинний зміст цих втрат.

Дані загального опитування, що фіксували проблеми через відключення електроенергії та нестабільний зв'язок у близько половини молоді станом на листопад 2022 року, знаходять своє яскраве емоційне та змістове підтвердження

в інтерв'ю. Респонденти описували цей період як «найважчий» виклик для навчання та життя, що вимагав фізичного виснаження в пошуках світла та зв'язку.

Загальні тенденції, такі як зниження або втрата доходу (36%) та погіршення психічного здоров'я (28%) [12], є ключовими мотиваторами у нашому дослідженні. Саме фінансові втрати сімей та студентів (втрата роботи батьками, зростання цін) були головним мотивом для надання пріоритету роботі над навчанням, а погіршення морального стану (апатія, відчуття «сходити з розуму») стало рушійною силою для звернення до психологічної допомоги.

Досвід розлуки із сім'єю (18%) та переміщення в інші населені пункти (16%) [12] деталізуються в інтерв'ю як болісна евакуація та необхідність свідомого вибору між безпекою за кордоном і поверненням додому. А найтяжча втрата – смерть друзів або членів сім'ї (14%) [12] – посилюється якісними свідченнями про безпосередній досвід окупації та втрати батьків, що вимагає глибокого аналізу механізмів психологічної стійкості.

Отже, отримані нами глибинні інтерв'ю не лише підтверджують макротенденції загальноукраїнських опитувань, але й надають необхідний контекст і змістове наповнення для розуміння того, як саме ці статистичні втрати трансформували ціннісний світ та стратегії виживання української студентської молоді. Загальноукраїнські дані підтверджують, що попри колосальні втрати і травматичний досвід українське суспільство демонструє зміцнення внутрішньої стабільності, яке ґрунтується на посиленні соціальної згуртованості та патріотичної мотивації студентської молоді.

Дані про зростання частки молоді, яка займається волонтерством, з 20% до 42%, і перше долучення до нього 30% молодих людей у 2022 році (проти 6% у 2021 р.) [12], абсолютно корелюють із загальною тенденцією до проактивної позиції, зафіксованою у глибинних інтерв'ю.

Відбулася зміна життєвих пріоритетів: частка тих, хто вважає бути корисним своїй країні головною ціллю, зросла з 6% до 37% [12]. Ця тенденція є фундаментальним обґрунтуванням про ціннісну трансформацію та мотиваційні чинники праці та донатів, де молодь шукає сенсу в служінні та допомозі.

Зростання частки молоді, яка не хоче виїжджати з України, з 49% до 66% [12] підтверджує наші висновки про новий, свідомий патріотизм та вибір життя на Батьківщині попри ризики: «Я знайшла і впевнилась в тому, що Україна – це моя країна, і я буду лише тут» [11].

Тенденцію повернутися посилює той факт, що 76% молодих людей, які виїхали за кордон, планують повернутися [12]. Примітно, що 57% молоді за кордоном також серед найважливіших цілей в житті зазначили бути корисними Україні [12]. Це свідчить про те, що виїзд не призвів до втрати зв'язку з країною, а навпаки, підсилив відчуття відповідальності та національної ідентичності.

Молодь демонструє однастайну підтримку територіальної цілісності та абсолютну неприйнятність будь-яких компромісів щодо встановлення миру (86% відкинули варіант «Україна претендує лише на ту територію, яка підконтрольна їй станом на сьогодні» [12]).

Різке зростання підтримки вступу до НАТО (з 59% до 80%) та ЄС (з 57% до 85%) [12] фіксує загальнонаціональний

консенсус щодо політичної рамки майбутнього України. Цей консенсус підтверджує наш висновок про те, що молодь свідомо обирає західну цивілізаційну модель як основу для своєї подальшої життєдіяльності.

Отже, глибинні інтерв'ю, які висвітлюють внутрішню мотивацію (цінності, стійкість, патріотизм), є незамінним доповненням до загальноукраїнських статистичних даних, які фіксують зовнішні прояви та стратегічні орієнтири української молоді.

Висновки. Проведене дослідження чітко засвідчило, що повномасштабна війна спричинила докорінну трансформацію у свідомості, системі цінностей та життєвих пріоритетах українського студентства, а також суттєво змінила ставлення молоді до освіти та праці. Війна виступила як критичний чинник виживання та дорослішання.

Більшість студентів до останнього не вірила у повномасштабну війну, що призвело до спонтанності дій та посиленого шоку на початку вторгнення. Значна частина респондентів пережила надзвичайно травматичний досвід, включаючи окупацію, бомбардування, гуманітарну кризу (холод, голод, відсутність води) та непоправні втрати близьких. Це призвело до глибокої психоемоційної кризи та потреби у фаховій психологічній допомозі. Відбулася дематеріалізація цінностей. Життя, безпека (власна та близьких) і свобода стали найвищими пріоритетами. Сформувалася філософія «жити тут і зараз», що передбачає відмову від прокрастинації, а також загострення національної ідентичності та емпатії до інших українців.

Війна призвела до кризи довіри до системи освіти, спричиненої

нерозумінням та високими вимогами частини викладачів, що різко контрастувало з лояльністю іноземних вишів. Через постійний стрес, моральне виснаження та низьку якість дистанційної освіти (яка зводилася до самонавчання) навчання втратило свою пріоритетність. Основною мотивацією для більшості стало лише бажання «закінчити і забути» та отримати диплом.

Тривалі відключення електроенергії восени 2022 року стали найбільшою перешкодою, фактично унеможлививши нормальне дистанційне навчання та вимагаючи від студентів величезних фізичних та моральних зусиль для пошуку зв'язку та світла. В умовах економічної кризи головним мотивом поєднання роботи та навчання стало матеріальне забезпечення та виживання. Робота необхідна для самозабезпечення, допомоги родині та покриття високих витрат на життя, а не лише для професійного зростання. У конфлікті навчання/робота більшість студентів надає перевагу роботі, оскільки вона приносить стабільність, фінансову незалежність та реальні перспективи, тоді як навчання сприймається як вторинна формальність.

Студентство виявило високий рівень соціальної відповідальності. Усі респонденти набули звички регулярно донатити на ЗСУ, розглядаючи це як обов'язкову статтю витрат та прямий внесок у прискорення перемоги. На початку вторгнення також спостерігалася активна, але нетривала, волонтерська діяльність.

Перспективи подальших досліджень випливають із необхідності переведення якісно зафіксованої ціннісної трансформації у площину управлінських рішень та системної підтримки. Пріоритетним є глибинний аналіз феномену

«працюючого студента» з акцентом на кількісному вимірі соціальної прекарності та впливу на академічну успішність, а також лонгітюдне дослідження психологічних наслідків травми війни для оцінки довгострокової резильєнтності. Критично важливим є подальший аналіз ролі ЗСУ як нового ціннісного референта у свідомості молоді, щоб зрозуміти його потенціал для формування громадянської ідентичності та відбудови країни. Нарешті, майбутні роботи мають зосередитися на розробці моделі «Університет 4.0» – реформуванні освітніх програм, що забезпечить їхню релевантність новим життєвим стратегіям студентства та потребам економічного відновлення України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Президент підписав новий Закон про молодь: більше прав, більше можливостей. 16.05.2025. URL: <https://mms.gov.ua/news/prezydent-pidpysav-novyi-zakon-pro-molod-bilshe-prav-bilshe-mozhlyvosti>
2. Dressler, M. *Builders of Progress: The war in Ukraine through the eyes of youth*. URL: <https://feps-europe.eu/publication/builders-of-progress-the-war-in-ukraine-through-the-eyes-of-youth/>
3. Muxel, A. *Young people and war: a renewed patriotism?* 16.10.2024. URL: <https://www.polytechnique-insights.com/en/columns/society/young-people-and-war-a-renewed-patriotism/>
4. Самсонов, Д. *Патріотична, ціннісна, креативна: чому Україна може пишатися своєю молоддю*. 24.08.2022. URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/suspilstvo/20220824-patriotychna-czinnisnakreatyvna-chomu-ukrayina-mozhe-pyshatysya-svoeyu-moloddyu/>
5. Підлітки та їхнє життя під час війни: настрої, цінності, майбутнє. URL: <https://dobrodiy.club/wpcontent/uploads/2023/03/>

doslidzhennya-pidlitky-ta-yihnye-zhyttya-pid-chasvijny-nastroyi-czinnosti-majbutnye.pdf

6. Погляди української молоді на національну ідентичність. URL: <https://mriemotadiemorazom.org/research>

7. *Молодь України: виклики та адаптація в умовах воєнного стану*: інформаційно-аналітичні матеріали до державної доповіді про становище молоді в Україні / В. О. Радкевич, М. А. Пригодій, Т. М. Герлянд та ін. Київ, 2025. 37 с.

8. Бибик, Д., Савельчук, І. Соціальна згуртованість молоді в Україні в умовах воєнного стану. *Social Work and Education*. 2023. Vol. 10. No. 1. P. 7–16.

9. Ачкасова, О. В., Полянська, А. С., Семенов, О. О. *Проблеми соціальної безпеки молоді в Україні в умовах воєнного стану та шляхи їх подолання*. 2023. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3018>; <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-56-71>

10. Слабкий, Г. О., Білак-Лук'янчук, В. Й., Гончаренко, І. І., Жданова, О. В. Спосіб життя студентської молоді в умовах війни України проти російської військової агресії: за даними соціологічного дослідження. *The 6th International scientific and practical conference "Science and society: modern trends in a changing world"* (May 13–15, 2024). MDPIC Publishing, Vienna, Austria. 2024. P. 92–97.

11. Капустіна, В. М. *Вторинна зайнятість українського студентства в умовах війни*: кваліфікаційна робота: 054 Соціологія. Київ, 2023. 140 с. URL: <https://ir.library.knu.ua/server/api/core/bitstreams/233f16a0-1c26-449c-967b-576b47f46172/content>

12. Волосевич, І., Когут, І., Жерьобкіна, Т., Назаренко, Ю. *Вплив війни на молодь в Україні*. 02.05.2023. URL: <https://cedos.org.ua/researches/vpliv-vijni-na-molod-v-ukrayini/>

REFERENCES

1. *The President Signed the New Law on Youth: More Rights, More Opportunities*. May 16, 2025. [online] Available at: <https://mms.gov.ua/news/prezydent-pidpysav-novyi-zakon->

[pro-molod-bilshe-prav-bilshe-mozhlyvostei](https://mms.gov.ua/news/prezydent-pidpysav-novyi-zakon-pro-molod-bilshe-prav-bilshe-mozhlyvostei) [in Ukr.]

2. Dressler, M. *Builders of Progress: The War in Ukraine Through the Eyes of Youth*. [online] Available at: <https://feps-europe.eu/publication/builders-of-progress-the-war-in-ukraine-through-the-eyes-of-youth/> [in Ukr.]

3. Muxel, A. (2024). *Young People and War: a Renewed Patriotism?* October 16. [online] Available at: <https://www.polytechnique-insights.com/en/columns/society/young-people-and-war-a-renewed-patriotism/> [in Eng.]

4. Samsonov, D. (2022). Patriotic, Valuable, Creative: why Ukraine can be Proud of its Youth. August 24. [online] Available at: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/suspilstvo/20220824-patriotychna-czinnisnakreatyvna-chomu-ukrayina-mozhe-pyshatysya-svoyeyu-moloddyu/> [in Ukr.]

5. *Teenagers and their Life during the War: Moods, Values, Future*. [online] Available at: <https://dobrodiy.club/wpcontent/uploads/2023/03/doslidzhennya-pidlitky-ta-yihnye-zhyttya-pid-chasvijny-nastroyi-czinnosti-majbutnye.pdf> [in Ukr.]

6. *Views of Ukrainian Youth on National Identity*. [online] Available at: <https://mriemotadiemorazom.org/research> [in Ukr.]

7. Radkevych, V., Pryhodii, M., Herliand, T. et al. (2025). *Youth of Ukraine: Challenges and Adaptation in the Conditions of Martial Law*: Information and Analytical Materials for the State Report on the Situation of Youth in Ukraine. Kyiv, 37 p. [in Ukr.]

8. Bybyk, D., Savelchuk, I. (2023). Social Cohesion of Youth in Ukraine in the Conditions of Martial Law. *Social Work and Education*. Vol. 10., No. 1, 7–16 pp. [in Ukr.]

9. Achkasova, O., Polianska, A., Semenov, O. (2023). *Problems of Social Security of Youth in Ukraine in the Conditions of Martial Law and Ways to Overcome them*. [online] Available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3018>; <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-56-71> [in Ukr.]

10. Slabkyi, H., Bilak-Lukianchuk, V., Honcharenko, I., Zhdanova, O. (2024). Lifestyle of Student Youth in the Conditions of War in Ukraine against Russian Military Aggression: According to Sociological Research. *The 6th International Scientific and Practical Conference "Science and Society: Modern Trends in a Changing World"*. May 13–15. MDPC Publishing, Vienna, Austria, pp. 92 –97. [in Ukr.]
11. Kapustina, V. (2023). *Secondary Employment of Ukrainian Students in the Conditions of War: Qualification Work: 054 Sociology*. Kyiv, 140 p. [online] Available at: <https://ir.library.knu.ua/server/api/core/bitstreams/233f16a0-1c26-449c-967b-576b47f46172/content> [in Ukr.]
12. Volosevych, I., Kohut, I., Zherebkina, T., Nazarenko, Yu. (2023). *The Impact of War on Youth in Ukraine*. May 2. [online] Available at: <https://cedos.org.ua/researches/vpliv-vijni-na-molod-v-ukrayini/> [in Ukr.]

Summary

VALUE TRANSFORMATION, THE EDUCATIONAL CRISIS, AND SURVIVAL STRATEGIES OF UKRAINIAN STUDENTS IN THE CONTEXT OF WAR

Tetiana BEVZ

orcid.org/0000-0002-0129-1925

Doctor of Historical Sciences, Professor,
senior research fellow

RIUS of Taras Shevchenko National University of Kyiv
email: tetanabevz@gmail.com

Viktoriia KAPUSTINA

orcid.org/0000-0384-3655

Master of Sociology

Private Institution "Institute of Applied Pedagogics"
email: vkapustina@ipp.org.ua

The relevance of the research. The full-scale military aggression launched by the Russian Federation against Ukraine in February 2022 became a catalyst of unprecedented social, economic, and psychological transformations within Ukrainian society. In the face of existential threats and unprecedented pressure, the issue of the fate and life strategies of young people, who are key human capital for post-war reconstruction, has become particularly acute. That is why value transformation research, crises in education and survival strategies among Ukrainian students are now of critical scientific and strategic importance.

The purpose is to conduct a thorough qualitative analysis of the mechanisms, content, and deep-seated causes of the value transformation among Ukrainian students, identifying their key survival strategies and assessing how these processes influence the structural crisis of relevance within contemporary Ukrainian higher education.

Conclusions. The study showed that the full-scale war caused a radical transformation

in the consciousness, value systems, and life priorities of Ukrainian students. There was a dematerialisation of values. Life, safety and freedom became the highest priorities. A philosophy of “living here and now” has emerged. The war has led to a crisis of confidence in the education system. Due to constant stress, moral exhaustion, and low-quality distance learning, education has lost its priority. In the context of the economic crisis, the main motivation for combining work and study has become financial security and survival. In the study/work conflict, most students prefer work because it brings stability, financial independence and real prospects, whereas study is perceived as a secondary formality.

Keywords: value transformation, studentship, education crisis, survival strategies, war, national identity, in-depth interview, resilience.